

ЗНАЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ ДЛЯ МАЙБУТНЬОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

У статті розглянуті питання професійного самовизначення молоді як важливого життєвого кроку у виборі майбутньої професії. Проаналізовано поняття «професійного самовизначення особистості» у низці психолого-педагогічної літератури та окреслені основні чинники професійного вибору. Розроблено анкету, проведено дослідження та узагальнено результати щодо визначення ставлення курсантів і студентів навчального закладу до обраної ними професії. Акцентовано увагу на необхідності проведення професійно орієнтованої роботи із курсантами та студентами для формування внутрішньої мотивації на засвоєння знань, оволодінні вміннями, компетентностями, витребуваними у подальшій професійній діяльності.

Ключові слова: *вибір професії, професійна діяльність, розвиток мотивації, чинники професійного вибору, кабінет профорієнтації.*

Постановка проблеми. Молоді люди часом розчаровуються у виборі професії. Ця проблема залишається не вирішеною, оскільки питання профорієнтації часто ототожнюються з соціальним замовленням суспільства щодо підготовки фахівців для тих чи інших галузей, що обмежує сферу професійного самовизначення особистості. Водночас відсутність системності в профорієнтаційній роботі у вищому навчальному закладі також призводить до того, що молодь не отримують достатньої інформації про переваги та недоліки обраної професії, не мають внутрішньої мотивації, і це викликає у них невпевненість, розгубленість та труднощі під час навчання та подальшої професійної адаптації.

Аналіз досліджень та публікацій. Готовність молодого покоління до свідомого вибору професії та самореалізації в ній є предметом дослідження багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених.

Проблеми вибору майбутньої професії в історико-педагогічному аспекті вивчали Аванесов В. С., Льюк М. І., Вихрущ А. В. Соціально-економічним чинникам професійного самовизначення присвячені праці Лисенко О. П., Єндальцева В. С., Сазонова О. Д., Маралова В. Г. Психолого-педагогічні аспекти усвідомленого підходу молоді до майбутньої професії досліджено в працях Атутова П. Р., Батишева С. Я., Баса Г. Г., Гільбуха Ю. З., Захарова М. М., Костюка Г. С., Листопада М. П., Маркової А. К., Симоненка В. Д. та інших.

У науковій літературі поняття «самовизначення» трактується у широкому діапазоні значень.

Виготський Л. С. визначає, що вибір професії – це, поряд із вибором професійного виду діяльності, є визначенням свого життєвого шляху, свого покликання, спосіб включення в життя соціального середовища [1].

Маркова А. К. вважає, що «професійне самовизначення – це визначення людиною себе відносно вироблених у суспільстві і прийнятих нею критеріїв професіоналізму (від просто приналежності до професії, або оволодіння фаховою освітою до індивідуального творчого внеску в професію)» [8, с. 68].

Ляска О. П. характеризує вибір професії як не одномоментний, а тривалий акт, що складається з низки послідовних етапів. На її думку, «вибір професії – процес, який охоплює весь період професійної діяльності особистості – від виникнення професійних намірів до виходу з трудової діяльності, і в часовому аспекті реалізується трьома стадіями: спонтанно; профільно; конкретно професійно» [8, с. 90].

Автори Пряжніков Н. С. та Климов Е. А. також вважають, що професійне самовизначення є системоутворюючим центром для всієї системи можливих «самовизначень» підростаючої людини як суб'єкта діяльності і громадянина, а вступ до учбового закладу або роботи є результатом професійного самовизначення, який не закінчується, а є одним з важливих компонентів професійного становлення особистості [5].

На думку Дубровіної І. В., «професійне самовизначення школярів це не тільки вибір майбутньої професії, а й його реалізація. До складу професійного самовизначення крім професійної підготовки також включається і адаптація людини на конкретному робочому місці» [3, с. 13].

У своєму дослідженні Зеєр Е. Ф. трактує процес професійного самовизначення таким чином:

1. Вибіркове ставлення особистості до світу професій.
2. Здійснення вибору з урахуванням індивідуальних особливостей людини, вимог професії та ринку праці.
3. Постійна рефлексія свого професійного існування та самоствердження в професії.

4. Сприйняття професійного самовизначення як акт самореалізації та самоактуалізації, що означає здатність особистості мобілізувати власну мотивацію, когнітивні ресурси та активну поведінку для контролю ситуації з метою досягнення обраної мети [4].

Зазначені компоненти професійного самовизначення Зеер Е. Ф. розглядає в контексті психології професій.

Лисенко О. П. визначає професійне самовизначення як «самостійний вибір професії, здійснений під впливом аналізу власних внутрішніх можливостей, в тому числі і своїх здібностей, і співвіднесення їх з вимогами професії, що обирається» [6, с. 75].

Невирішені раніше проблеми. Аналіз наукових публікацій свідчить про відсутність однакових підходів до самовизначення та самореалізації особистості, а також залишаються поза увагою моменти, що пов'язані з професійним самовизначенням молоді, яка навчається у вищих навчальних закладах.

Мета статті полягає у дослідженні чинників, що впливають на професійне самовизначення учнівської та студентської молоді та розробці пропозицій щодо формування у неї внутрішньої мотивації на навчання та оволодіння компетентностями, що сприяють успішній адаптації в обраній професії.

Завданням статті є аналіз чинників, що впливають на процес самовизначення учнів старших класів та студентської (курсантської) молоді та розробка пропозицій щодо створення педагогічних умов, які б сприяли успішній професійній адаптації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Питання підготовки молоді до свідомого професійного самовизначення завжди знаходили своє місце у навчально-виховному процесі навчальних закладів. Саме для старшокласників вибір майбутньої професії є найголовнішим життєвим рішенням і приймати його доводиться, опираючись на досвід батьків, оточуючих, на особисте уявлення про світ і себе в ньому. Низький рівень професійного усвідомлення ускладнює особистісний професійний вибір старшокласників і знижує їх відповідальність щодо такого важливого кроку у житті. Наслідком такої невизначеності є коливання, нерішучість, відсутність розвитку інтересів до професії, прояву відповідних мотивів.

Таким чином, на процес професійного самовизначення можуть впливати такі чинники:

- соціально-економічні (моральні та матеріальні стимули, престиж, ставлення оточуючих до людини, що обрала певну професію);
- соціально-психологічні (вплив соціального оточення: сім'ї, родичів, друзів);
- психологічні (рівень інтелектуального розвитку особистості, її інтереси і схильності);
- фізичний, розумовий розвиток і здібності (здатність витримувати фізичні та розумові навантаження);
- місце професії в суспільстві (імідж, престиж);
- зміна уявлень людини про професію (під час отримання фахової підготовки).

Як зазначають Таланчук П. М., Кольченко К. О., Нікуліна Г. Ф., «формування особистісної готовності старшокласників до професійного вибору є важливим чинником професійного та особистісного становлення майбутнього фахівця. Особистісна готовність до вибору професії є інтегральним утворенням особистості, що ґрунтується на стійкій внутрішній мотивації до майбутньої професії, сформованості професійної перспективи, передбачає розвиток рефлексивних умінь та професійно значущих якостей і, загалом, визначає особистість як суб'єкта майбутньої професійної діяльності» [10, с. 27].

Новою концепцією вищої освіти передбачено формування у студентів уміння самостійно, свідомо і відповідально вчитися, а також створення у навчальних закладах відповідних умов щодо виховання особистості, здатної до саморозвитку, самореалізації, професійного самовизначення як під час навчання у вищій школі, так і в подальшій професійній діяльності.

З метою визначення ставлення до обраної професії курсантів та студентів Академії Державної пенітенціарної служби, нами була розроблена та запропонована першокурсникам та курсантам, студентам випускних курсів анкета, що містить низку блоків питань, а саме:

- яким чином обиралась майбутня професія;
- що більше зацікавило в майбутній професії;
- якими професійними якостями повинен володіти майбутній фахівець на погляд опитуваного;
- необхідність опанування теоретичними та практичними знаннями під час навчання;
- місце практики та стажування у професійному виборі;
- чи змінилося ставлення до особистого професійного вибору у процесі навчання.

Аналіз анкетування надав можливість виявити самостійність прийняття рішення в обранні майбутньої професії у 56,7% респондентів. Усвідомленість вибору продемонстрували майже 33% курсантів та студентів, які самостійно дізнавалися про навчальний заклад та подавали документи; 25,5% опитуваних прислухались до порад батьків та користувались їх допомогою під час вибору професії; 4,3% відмітили, що не важливо де навчатися, головне отримати вищу освіту. Тільки 7% учасників анкетування показали, що ініціатива вступу до навчального закладу повністю належала батькам.

Дослідження мотивів вибору майбутньої професії показало наступне. Курсанти і студенти випускних курсів надавали перевагу кар'єрному просуванню, стабільній роботі, заробітній платні, а першокурсники – суспільно корисній професії, відповідальності, організованості. Хоча зацікавленість в обраній професії відмічають 42,7%, надати точної відповіді щодо відношення до майбутньої професії не змогли 36,5% із числа опитуваних. На жаль має місце у 12% респондентів розчарування майбутньою професією.

Проведене дослідження також виявило тісний взаємозв'язок між навчанням і професійним самовизначенням курсантів та студентів. Більша частина першокурсників виявляє зацікавленість до навчальної діяльності. Цікаво, що 60% учасників анкетування із числа старшокурсників відмітили, що дуже важливим в майбутній професії є вмиле використання набутих знань та навичок у різних ситуаціях, а 25% головним відмітили: вміння слухати співрозмовника, аналізувати інформацію та володіти ораторським мистецтвом.

Відношення курсантів і студентів випускних курсів до практики та стажування визначилось таким чином: 56% відмітили, що практика та стажування є обов'язковим компонентом та запорукою закріплення знань та вмінь; 16,3% вважають, що це справжнє ознайомлення з майбутньою професією. Разом з тим, 23,7% – не розуміють необхідності практики та стажування і вважають, що вони не виправдовують їхніх очікувань; а 4% взагалі не можуть визначитися щодо доцільності практики та стажування.

Відповіді старшокурсників стосовно того, чи змінилось ставлення до майбутньої професії за роки навчання розподілились так: 34% – не мають точної відповіді; 29% – залишилось позитивним; 26% – змінилось на гірше, 9% – змінилось на краще.

Отже, дослідження показало, що в цілому для курсантів та студентів характерне оптимістичне відношення до свого професійного майбутнього, особливо серед першокурсників. За роки навчання для більшості стає зрозумілим правильність вибору та подальша реалізація себе в професії. Однак, є частка курсантсько-студентського колективу, яка вагається у правильності обраної професії.

Проблема професійного самовизначення має відображення в педагогічній теорії та практиці та сьогодення вимагає удосконалення процесу усвідомлення, співвіднесення, реалізації особистісних та соціально-професійних потреб на етапі підготовки майбутніх фахівців до професійної діяльності.

Формою системної організації такого сприяння у вищому навчальному закладі може бути методичний кабінет професійного становлення фахівця. Його мета – підвищення рівня професійного самовизначення та професійної придатності курсантів та студентів, розвиток у них професійно значущих якостей. У ньому можуть бути розміщені:

- інформаційна підбірка під загальною назвою «На шляху до професії» (інформаційні матеріали з питань професійного самовизначення курсантів та студентів у вищому навчальному закладі: буклети, відеоролики, презентації тощо);

- матеріали, які будуть використовуватись з метою вивчення інтересів, здібностей, можливостей курсантів та студентів (анкети, тести, опитувальники).

Для ознайомлення курсантів та студентів зі специфікою майбутньої професії та успішної адаптації випускників пропонується розробити курс «Професійна кар'єра фахівця», де передбачити: вивчення індивідуальних психологічних якостей особистості; знайомство із професією; побудова професійної кар'єри; розгляд питань усвідомленості, адекватності та самостійності вибору; труднощі та адаптація до самостійної професійної діяльності. У результаті вивчення курсанти та студенти оволодіють знаннями про індивідуальні психофізіологічні якості, необхідні для успішного освоєння професії, показання та протипоказання професійної придатності, зміст та умови праці, перспективи професійного росту, фактори успішної побудови кар'єри. Це дозволить навчатись співвідносити свої можливості з вимогами професії, планувати своє професійне життя. Освітнє середовище вищого навчального закладу повинно бути інформаційно насиченим, освітній процес наповнений учбовими ситуаціями, які імітують реальну професійну діяльність.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження чинників, що впливають на процес самовизначення учнів старших класів та студентської (курсантської) молоді, дозволило їх проанкетувати та розробити пропозиції щодо створення педагогічних умов, які б сприяли успішній професійній адаптації. Однією з таких умов є системна організація профорієнтаційної роботи та створення у вищому навчальному закладі методичного кабінету професійного становлення фахівця. Підготовка професійно мобільного фахівця, готового самостійно приймати професійні рішення, нести відповідальність та реалізовувати себе за умов постійного пошуку щодо вибору та розвитку своєї кар'єри можлива через коригування самооцінки курсантів та студентів, розвитку у них внутрішньої мотивації та усвідомлення правильності обраної професії.

Використані джерела

1. Выготский Л. С. Педология подростка: проблемы возраста: собрание сочинений в 6 т. / Л. С. Выготский. – Т. 4. – М. : Педагогика, 1983. – 223 с.

2. Гільбух Ю. З. Розумово обдарована дитина : психологія, діагностика, педагогіка / Ю. З. Гільбух. – К. : Віпол, 1993. – 75 с.
3. Дубровина И. В. Школьная психологическая служба / И. В. Дубровина. – М. : Просвещение, 1991. – 214 с.
4. Зеер Э. Ф. Профориентология : Теория и практика : [учеб. пособие для высшей школы] / Э. Ф. Зеер, А. М. Павлова, Н. О. Садовникова. – М. : Академический проспект; Екатеринбург : Деловая книга, 2004. – 192 с.
5. Климов Е. А. Психология профессионала / Е. А. Климов. – М. : Воронеж. – 1996. – 400 с.
6. Лисенко О. П. Чинники становлення професійної спрямованості старшокласників у процесі соціалізації / О. П. Лисенко // Питання теорії і практики сучасної соціальної психології. – 1992. – № 1. – С. 74–81.
7. Лозовецька В. Т. Концептуальні засади професійного саморозвитку сучасної особистості / В. Т. Лозовецька // Науковий вісник ІПТО НАПН України. – 2011. – № 1. – С. 33–39.
8. Ляска О. П. Теоретичний аналіз проблеми професійного самовизначення молоді / О. П. Ляска // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету. Серія : психологічні науки. – 2008. – Вип. 1. – С. 90–93.
9. Маркова А. К. Психология профессионализма / А. К. Маркова. – М. : Знание. – 1996. – 308 с.
10. Таланчук П. М. Супровід навчання студентів з особливими потребами в інтегрованому освітньому середовищі : [навчально-методичний посібник] / П. М. Таланчук, К. О. Кольченко, Г. Ф. Нікуліна. – К. : Соцінформ, 2004. – 128 с.

Tretiak A. I.

THE IMPORTANCE OF PROFESSIONAL SELF-DETERMINATION FOR PERSON'S PROFESSIONAL REALIZATION

The author considers the issues of professional self-determination of youths as an important step in choosing the future profession, the choice of profession and professional identity in the context of the whole life of personality.

Both the term «person's professional self-determination» in Psychological and Pedagogical literature and the main factors of the professional choice are analysed and outlined by the author.

The importance of right choice of profession and professional identity development while studying in the higher educational establishment for ensures a full life and a professional component life is given.

In order to judge cadet's and student's attitude to their future profession the author has worked out the questionnaire, carried out the investigation and generalized its results and disclose motives of a professional choice of first-year cadet's and student's.

The conditions of effective professional studying of students, which will increase the success learning activities, learning motivation, self-identity are defined. These conditions include external and internal ones. External conditions are social and family traditions which are directed on personality, quantitative and qualitative characteristics of the interaction with meaningful objects.

The author emphasizes the necessity of carrying out vocational guidance activity among the cadets and students to motivate them to obtain knowledge, that educational environment must be rich in information and the educational process should be directed to reproduce educational situations that imitate real professional activities.

Skills and habits are necessary for their future professional activity.

Key words: *choice of profession, professional activity, development of motivation, factors of professional choice, a cabinet of vocational guidance work.*

Стаття надійшла до редакції 01.11.2017 р.